

«جبر فلسفی» از دیدگاه استاد فیاضی

(نقد و تحلیل قاعده ضرورت علی و معلولی
و آثار آن در فلسفه و کلام)

www.ketab.ir

سیدمحمدجواد میرجعفری میاندهی

انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

۱۳۹۵

موسسه انتشارات
مجلس شورای اسلامی

شماره ردیف ۱۳۳۸

شماره موضوعی فلسفه-۱۷۵

۱۳۹۵-۳۶

■ جبر فلسفی از دیدگاه استاد فیاضی (نقد) - قاعده ضرورت علی و معلولی و آثار

آن در فلسفه و کلام)

www.ketab.ir

- مؤلف: سید محمد جواد میرجعفری میاندهی
- ناشر: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره) با مشارکت و حمایت معاونت امور فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
- چاپ: نگارش
- نوبت و تاریخ چاپ: اول، زمستان ۱۳۹۵
- شمارگان: ۱۰۰۰
- قیمت: ۹۰۶۸ تومان

- دفتر مرکزی: قم، خیابان شهید کوی ممتاز، پلاک ۳۸
- تلفن و شماره: ۰۲۵ ۳۷۷۴۲۳۲۴
- شعبه تهران: خیابان انقلاب، بین خیابان ۱۳ فروردین و شهید منبری جاوید، ساختمان شماره ۳۱۰، طبقه سوم، واحد ۱۱۲
- تلفن و شماره: ۰۲۱ ۶۶۴۶۶۱۲۱
- شعبه مؤسسه امام خمینی (ره) قم، بلوار امین، بلوار جمهوری اسلامی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)
- تلفن: ۰۲۵ ۳۲۱۱۳۶۲۹

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۴۴-۰۰۹-۷

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است

فهرست مطالب

۱۳	مقدمه معاونت پژوهش
۱۷	مقدمه
۱۸	زندگی‌نامه استاد فیاضی
۲۱	نگاهی به موضوع پژوهش و تحقیقات پیشین درباره آن
۲۴	مروری بر فصل‌های کتاب

فصل اول: کلیات و مبانی

۲۸	۱. تاریخچه علیت و ضرورت علی
۳۰	۱-۱. علیت و ضرورت در فلسفه اسلامی
۳۱	۱-۲. علیت و ضرورت در قرون وسطا و غرب جدید
۳۲	۲. اصل علیت
۳۴	۲-۱. تقسیمات علت
۳۵	۳. ضرورت علی و معلولی
۳۵	۳-۱. ضرورت بالغیر
۳۵	۳-۱-۱. مواد ثلاث یا جهات سه‌گانه عقلی
۳۶	۳-۱-۲. قاعده «الشیء ما لم یجب لم یوجد»

- ۳۷..... ۳-۱-۳. مفهوم ضرورت (وجوب) در قاعده
- ۳۸..... ۳-۱-۴. ادلة حکما بر قاعده
- ۴۰..... ۳-۲. ضرورت بالقیاس
- ۴۱..... ۴. قدرت (اختیار) و اراده
- ۴۲..... ۴-۱. قدرت و اراده از دیدگاه حکما
- ۴۳..... ۴-۱-۱. ابن سینا
- ۴۷..... اراده خداوند عین علم اوست و تابع غرض نیست
- ۴۹..... خلاصه دیدگاه ابن سینا
- ۵۰..... ۴-۱-۲. خواجه نصیرالدین طوسی
- ۵۳..... ۴-۱-۳. میرداماد
- ۵۴..... ۴-۱-۴. ملاصدرا
- ۵۵..... تفاوت اراده حق تعالی با «قصد»، و عنایت آن با علم
- ۵۶..... ۴-۱-۵. علامه طباطبایی
- ۵۸..... مبادی قدرت و معنای اختیار در انسان
- ۵۹..... اراده خداوند صفت فعل است
- ۶۰..... ۴-۲. قدرت و اراده از دیدگاه متکلمان
- ۶۴..... ۴-۳. قدرت و اراده از دیدگاه استاد فیاضی
- ۶۶..... اراده به معنای تصمیم، صفت فعل خدا، و به معنای حب، صفت ذات خداست
- ۶۷..... ۵. جمع بندی و مرور مطالب

فصل دوم: دیدگاه متکلمان و اصولیان در باب ضرورت علی و معلولی

- ۷۲..... ۱. متکلمان و ضرورت علی و معلولی
- ۷۲..... ۱-۱. عمومیت قدرت الهی
- ۷۳..... ۱-۲. نظریه عادت الهی

۷۴ نظریه اولویت	۱-۳
۷۵ اولویت ذاتی و غیري	۱-۳-۱
۷۶ ادله اولویت	۱-۳-۲
۷۸ نقد اولویت از دیدگاه حکما	۱-۳-۳
۸۰ غزالی و ضرورت علی	۱-۴
۸۴ خواجه نصیرالدین طوسی و ضرورت علی	۱-۵
۸۹ اصولیان و ضرورت علی و معلولی	۲
۹۲ محقق نائینی	۲-۱
۹۴ تبیین شهید صدر از دیدگاه محقق نائینی	۲-۱-۱
۹۵ شهید صدر	۲-۲
۹۶ مفهوم سلطنت	۲-۲-۱
۹۹ محقق خویی	۲-۳
۱۰۰ جمع بندی و مرور مطالب	۳

فصل سوم: دیدگاه استاد فیاضی درباب ضرورت علی و معلولی

۱۰۴ ضرورت بالغير قاعده (الشیء ما لم یجب لم یوجد)	۱
۱۱۰ موصوف ضرورت سابق در قاعده ضرورت بالغير	۱-۱
۱۱۲ خلاصه اقوال	۱-۱-۱
۱۱۴ پاسخ حکما به برخی اشکالات موصوف ضرورت سابق	۱-۱-۲
۱۱۷ ادله استاد فیاضی در نقد قاعده «الشیء ما لم یجب لم یوجد»	۱-۲
۱۲۷ ادله حکما بر قاعده «الشیء ما لم یجب لم یوجد» و نقد استاد فیاضی بر آنها	۱-۳
۱۴۷ ضرورت بالقیاس	۲
۱۴۷ ادله استاد فیاضی در نقد ضرورت بالقیاس	۲-۱
۱۵۲ ادله حکما درباب ضرورت بالقیاس و نقد استاد فیاضی بر آنها	۲-۲

مقدمه معاونت پژوهش

حقیقت اصیل‌ترین، جاودانه‌ترین و زیباترین راز هستی و نیاز آدمی است که سلسله مؤمنان و عالمان صادق چه جان‌ها که در راه آن نباخته، و جاهلان و باطل‌پرستان چه توطئه‌ها و ترفندها که برای محو و مسخ آن نساخته‌اند. چه تلخ واقعیتی است مظلومیت حقیقت، و چه شیرین حقیقتی است این واقعیت که در مصاف همیشگی حق و باطل، حق سربلند و سرفراز است و باطل از بین رفته و نگونسار. این والا و بالانشینی حقیقت، گذشته از سرشت حق، وام‌دار کوشش‌های خالصانه و پایان‌ناپذیر حقیقت‌جویانی است که در عرصه نظر و عمل کمر همت محکم بسته و از دام و دانه دنیا رسته‌اند، و در این میان نقش و تأثیر ادیان و پیامبران الهی، و به‌ویژه اسلام و پیامبر اکرم ﷺ و جانشینان برحق و گرامی او علیهم‌السلام برجسته‌ترین است.

دانشمندان نام‌آور شیعه رسالت خطیر و بی‌نظیر خویش را بهره‌گیری از عقل و نقل و غوص در دریای معارف قرآن و برگرفتن گوهر ناب حقیقت از سیره آن پیشوایان و عرضه آن به عالم بشری و دفاع جانانه در برابر هجوم ظلمت‌پرستان حقیقت‌گریز دانسته و در این راه دیده‌ها سوده و جان‌ها فرسوده‌اند. اکنون در عصر بحران معنویت که دشمنان حقیقت و آدمیت هر لحظه با تولید و انتشار فزون از شمار آثار نوشتاری و دیداری و به‌کارگیری انواع ابزارهای پیشرفته سخت‌افزاری و

نرم‌افزاری در عرصه‌های گوناگون برای سیطره بر جهان می‌کوشند، رسالت حقیقت‌خواهان و اندیشمندان حوزوی و دانشگاهی، به‌ویژه عالمان دین، بس عظیم‌تر و سخت دشوارتر است.

در جهان تشیع، پژوهشگران حوزوی در علوم فلسفی و کلامی، تفسیری و حدیثی، فقهی و اصولی و نظایر آن کارنامه درخشانی دارند، و تأملات ایشان بر تارک پژوهش‌های اسلامی می‌درخشد. در زمینه علوم طبیعی و تجربی و فناوری‌های جدید نیز پژوهشگران ما تلاش‌هایی چشمگیر کرده، گام‌هایی نویدبخش برداشته و به جایگاه درخور خویش در جهان نزدیک شده‌اند، و می‌کوشند تا با فعالیت‌های روزافزونشان مقام شایسته خویش را در صحنه علمی بین‌المللی بازیابند. ولی در قلمرو پژوهش‌های علوم اجتماعی و انسانی تلاش‌های دانشمندان این مرزوبوم آن‌گونه که شایسته نظام اسلامی است به بار ننشسته و آنان گاه به ترجمه و اقتباس نظریات دیگران بسنده کرده‌اند. در این زمینه کمتر می‌توان ردپای ابتکارات و به‌ویژه خلاقیت‌های برخاسته از مبانی اسلامی را یافت و ناپسیدن به منزلت مطلوب راهی طولانی و پرچالش درپیش است. از این رو، افزون بر استنباط، استخراج، تفسیر و تبیین آموزه‌های دینی و سازمان‌دهی معارف اسلامی، کاوش در مسائل علوم انسانی و اجتماعی از دیدگاه اسلامی و تبیین آنها از مهم‌ترین اهداف و اولویت‌های مؤسسات علمی به‌ویژه مراکز پژوهشی حوزه‌های علمیه است.

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی^۳ در پرتو تأییدات رهبر کبیر انقلاب اسلامی و حمایت‌های بی‌دریغ خلف صالح وی، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای «مد ظله العالی» از آغاز تأسیس براساس سیاست‌ها و اهداف ترسیم‌شده از سوی حضرت آیت‌الله محمدتقی مصباح یزدی «دامت برکاته» به امر پژوهش‌های علمی و دینی اهتمام داشته و در مسیر برآوردن نیازهای فکری و دینی جامعه، به پژوهش‌های بنیادی، راهبردی و کاربردی پرداخته است. معاونت پژوهش مؤسسه

برای تحقق این مهم، افزون بر برنامه‌ریزی و هدایت دانش‌پژوهان و پژوهشگران، در زمینه نشر آثار محققان نیز کوشیده و بحمدالله تاکنون آثار ارزنده‌ای را در حد توان خود به جامعه اسلامی تقدیم کرده است.

کتاب پیش روی، پژوهشی است در قلمرو فلسفه اسلامی که با تلاش پژوهشگر ارجمند حجت‌الاسلام سیدمحمدجواد میرجعفری میاندهی نگارش یافته است. هدف اصلی نویسنده ارائه تفسیری نو از قاعده ضرورت علی و معلولی برای یافتن پاسخ چند معضل مهم و کهن فلسفی کلامی است.

معاونت پژوهش از مؤلف محترم و حجج اسلام والمسلمین آقایان دکتر محمد سربخشی و محمدباقر ملکیان که با مطالعه و ارائه نظرهای سودمندشان، بر اتقان و غنای اثر افزوده‌اند، صمیمانه سپاسگزاری می‌کند و توفیق روزافزون ایشان را از خداوند منان خواستار است.

معاونت پژوهش

مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی